

ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ

УДК 130.2:008.2

ЗІТКНЕННЯ ЦИВІЛІЗАЦІЙ, АБО ДЕКІЛЬКА СЛІВ ПРО ЦИВІЛІЗАЦІЙНУ ПАРАДИГМУ С. ГАНТІНГТОНА

Данилова Т.В.

Національний університет біоресурсів і природокористування України

Майбутнє і світу, і Цивілізації залежить від розуміння і співпраці між політичними, духовними та інтелектуальними лідерами головних світових цивілізацій. Сьогодні зіткнення цивілізацій є найбільшою загрозою миру в усьому світі, і міжнародний порядок, заснований на цивілізаціях, є найнадійнішим заходом попередження світової війни. Цивілізаційна модель С. Гантінгтона пропонує ще один можливий варіант геополітичного майбутнього світу. У статті здійснено спробу дослідити концепцію зіткнення цивілізацій С. Гантінгтона.

Ключові слова: цивілізація, культура, конфлікт, геополітика, держава.

Постановка проблеми. Відомий американський соціолог і політолог С. Гантінгтон є автором численних праць у галузі політичної модернізації, міжнародних відносин, теорії демократії та імміграції. Найбільшу популярність здобула його концепція зіткнення цивілізацій, яка описує динаміку сучасних міжнародних відносин крізь призму конфліктів, що виникають на цивілізаційній основі. У своїй статті «Зіткнення цивілізацій?» у журналі «Foreign Affairs», яка передувала його книзі «Зіткнення цивілізацій і перебудова світового порядку» [4] поставлено гостру проблему подальшого розвитку взаємовідносин світових цивілізацій і звернено увагу на небезпеку, що пов'язана з глобальними трансформаціями, які відбуваються в світі. С. Гантінгтон відзначає, що ідея цивілізації вперше була розроблена французькими філософами XVIII ст. як антитеза варварству і трактувалася спочатку як ослі, міське, грамотне суспільство. Пізніше, вже в XIX ст., німецькі філософи протиставили цивілізацію культурі. Концепція С. Гантінгтона базується на ідеї множинності цивілізацій, а найфундаментальнішими основами цивілізації він вважає мову і релігію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ф. Фукуяма у своїй книзі «Кінець історії та остання людина» [3] інтерпретував грандіозні події 80-90-х років XX століття. Теорія Ф. Фукуяма виникла в період руйнування авторитарних режимів і становлення демократичних. У той момент вона сприймалася як перемога ринкової економіки, як тріумф модернізаційної теорії. Актуальність концепції «кінця історії» полягала у спробі сформулювати нову політико-філософську парадигму світу в контексті модернізаційного підходу. Протилежну думку представлено «політичним реалістом» Дж. Міршаймером: держави рідко задовольняються рівнем свого впливу на світовій арені і завжди намагаються отримати перевагу для досягнення повної безпеки, адже виживання – основна мета великих держав [1].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Як і Ф. Фукуяма, С. Гантінгтон визнавав безсумнівний ефект глобалізації,

проте, на його думку, вона спричиняла швидше розбрат, аніж злагоду. Подібно до Дж. Міршаймера, С. Гантінгтон вважав, що м'яка сила є силою тільки тоді, коли спирається на силу жорстку, проте в його уявленні ця сила концентрується не в певних державах, а в транснаціональних культурних областях – восьми основних цивілізаціях. Вищезазначені розбіжності в розумінні сучасної геополітичної ситуації, перспектив і ризиків людства у майбутньому і зумовлюють необхідність дослідження творчості С. Гантінгтона.

Мета статті. У статті здійснено спробу дослідити концепцію зіткнення цивілізацій С. Гантінгтона.

Викладення основного матеріалу. Людська історія, на думку С. Гантінгтона, є історією цивілізацій, а сам розвиток людства неможливо уявляти у відриві від існування і розвитку цивілізацій. Історичний процес складають історії цілих поколінь цивілізацій – від шумерської, єгипетської, греко-римської та мезоамериканських до християнської та ісламської, синської та індуїстської цивілізацій. Таким чином, цивілізації представляють собою найвищий рівень людської ідентифікації. Дослідження видатних істориків, філософів, соціологів, антропологів різняться за підходами, методологіями, акцентами та концепціями, але всі сходяться в основних поняттях, що стосуються природи, характерних рис і рушійних сил цивілізацій. «По-перше, існує різниця у сприйнятті поняття «цивілізація» як єдності і поняття «цивілізація» як одна з багатьох. Ідея цивілізації була розроблена французькими філософами вісімнадцятого століття як протиставлення концепції «варварства». Цивілізоване суспільство відрізняється від примітивного тим, що воно ослі, міське та грамотне. Бути цивілізованим добре, а нецивілізованим – погано. Концепція цивілізації встановила стандарти, за якими судять про суспільства, і протягом дев'ятнадцятого сторіччя європейці витратили чимало інтелектуальних, дипломатичних і політичних зусиль для того, щоби розробити критерії, за якими про не-європейські суспільства можна було судити як про досить «цивілізовані», щоби прийняти їх в якості членів міжнародної системи, в якій домі-

нувала Європа. Але в той же самий час люди все частіше говорили про цивілізації у множині. Це означало «відмову від визначення цивілізації як одного з ідеалів чи єдиного ідеалу» і відхід від передумови, ніби існує єдиний стандарт того, що можна вважати цивілізованим... Натомість з'являлося багато цивілізацій, кожна з яких була цивілізована по-своєму. Коротше кажучи, поняття «цивілізація» «втратило властивості ярлика» і одна з безлічі цивілізацій може насправді бути досить нецивілізованою в старому смислі цього слова» [4, с. 47].

Пізніше цивілізацію стали розуміти як вищу форму культурно-історичної спільності та найширший рівень культурної ідентифікації (за винятком того, що відрізняє людину від інших біологічних видів). Цивілізація визначається як загальними об'єктивними елементами – мовою, історією, релігією, звичаями, соціальними інститутами, так і самоідентифікацією людей. Люди ідентифікують себе на різних рівнях: житель Риму може відчувати себе римлянином, італійцем, католиком, християнином, європейцем і нарешті представником західної культури. Отже, цивілізація, до якої він належить, є найвищим рівнем, який допомагає йому чітко ідентифікувати себе. Як писав С. Гантінгтон, «цивілізації – це найбільші «ми», усередині яких кожен відчуває себе в культурному плані як вдома і відрізняє себе від всіх інших «них». Цивілізації можуть складатися з великої кількості людей, як китайська цивілізація, або дуже невеликої, як англоговні жителі островів Карибського моря. Протягом всієї історії існувало безліч малих груп людей, які мали індивідуальну культуру, але не мали ніякої культурної ідентичності більш високого рівня» [4, с. 51]. Цивілізації не мають чітко визначених меж і точної дати народження і смерті. Цивілізації змінюються з часом, оскільки культури різних народів взаємодіють між собою. Рівень подібності або відмінності певних цивілізацій також сильно варіює. «Їх «унікальна і особлива сутність» полягає в «тривалій історичній безперервності. Насправді, життя цивілізації є найдовшою історією з усіх». Імперії підносяться і руйнуються, уряди приходять і уходять – цивілізації залишаються і «переживають політичні, соціальні, економічні і навіть ідеологічні потрясіння» [4, с. 52].

С. Гантінгтон пише, що за часів «холодної війни» світ був біполярним, поділяючись на два блоки – з одного боку, США з іншими процвітаючими державами, а з іншого – СРСР та його соціалістичні союзники. Третій блок, що не був самостійним гравцем на геополітичній арені, складався з так званих країн третього світу – бідних, політично нестабільних держав. З падінням СРСР ідеологічні конфлікти перемістилися в нову площину. Хоча світ позбувся конфліктної ситуації «капіталізм – комунізм», це зовсім не означає закінчення конфлікту взагалі, оскільки конфлікт завжди «супроводжує» існування цивілізацій. Отже, цивілізаційні відмінності спричиняють новий виток насильства, потрясіння і воєн. Після закінчення «холодної війни» відбулися суттєві зміни в ідентифікації народів, для яких значно важливішою стала не класова, політична, правова, а саме культурна ідентифікація. Світ і глобальна політика стали багатополосними і по-

ліцівілізаційними. За С. Гантінгтоном, у світі майбутнього найважливіші кордони, що розділяють людство, і глибинні джерела конфліктів будуть визначатися культурою. Саме між різними націями і представниками різних цивілізацій будуть розгортатися найгостріші конфлікти, які неможливо вирішити, оскільки вони представляють собою конфлікти цінностей. Ці конфлікти майже неможливо розв'язати, хіба що врегулювати на певний час, оскільки людям дуже важко відмовитись від своїх життєвих принципів, духовних цінностей, індивідуальних міфологій. Відмова від базових цінностей сприймається як відмова від власного «Я». Фронтальний наступ на наявну систему цінностей викликає найчастіше таку ж фронтальну оборону, що породжує спіральний розвиток конфліктів [5].

Цивілізації як найвищі культурні єдності, значно триваліші за держави, політичні системи, класи і стани. Проте, і вони мають свої певні цикли існування. Цивілізації виникають, досягають стадії зрілості, на якій формується єдина держава, система культурних цінностей, економічний порядок, правові норми, розвинені науки і мистецтва. Але поступово цивілізації занепадають, починаються заворушення, конфлікти, які можуть призвести до їх розпаду, хоча і цього цивілізація може уникнути, відродитися і стати ще могутнішою.

За С. Гантінгтоном, в сучасному світі існують такі цивілізації: синська, японська, індуїстська, ісламська, православна, західна, латиноамериканська, африканська (можливо). С. Гантінгтон визнавав унікальність кожної цивілізації та їх право на самовизначення, хоча багато читачів сприйняли його статтю «Зіткнення цивілізацій?» як ксенофобський заклик до зброї, як протиставлення Заходу та незахідних культур. Після виходу книги стало зрозуміло, автор прагнув до протилежного – він намагався протидіяти переростанню напруги між цивілізаціями у відкрити війну, стверджуючи, що впевненість Заходу в універсальності власної культури є помилковою, аморальною і небезпечною, а поширення західних цінностей аж ніяк не сприяє справі миру, адже універсалізм неминуче призводить до імперіалізму. На думку С. Гантінгтона в сучасному світі мудрішою альтернативою було би прийняття постулату про те, що для підтримки безпеки світу необхідно зберегти різноманіття культур.

Політолог акцентує увагу на сучасному посиленні незахідних культур. Зокрема, він відзначає такі фактори, як зменшення і без того невеликого відсотку світового населення, що припадає на частку країн Заходу і Японії (15% в той момент), скорочення за кордоном кількості людей, які володіють англійською мовою, націоналізація вищої освіти, що витиснула традицію навчатися за кордоном, повсюдне відродження нехристиянських релігій тощо. С. Гантінгтон підкреслює, що модернізація не обов'язково означає вестернізацію. Те, що представники незахідних культур розділяють західну культуру споживання, ще не означає, що вони з радістю розділять й такі західні цінності, як соціальний плюралізм, верховенство закону, відділення церкви від держави, індивідуалізм та уряд, який можна обрати та переобрати [6]. Інакше кажучи, С. Гантінгтон вбачав проблему там, де Ф. Фукуяма знаходив її рішення. Уникнути

загострення конфлікту між цивілізаціями можна лише відмовившись від універсалізму, поважачи право на існування незахідних культур, не втручаючись у конфлікти незахідних цивілізацій. Це невтручання, на думку політолога, виступає головною умовою збереження миру. Головна відповідальність західних лідерів полягає зовсім не в намаганні змінити інші цивілізації за образом і подобою Заходу, але в збереженні, захисті, оновленні унікальних якостей західної цивілізації.

Представникам всіх цивілізацій необхідно шукати точки перетину, відшукувати і поширювати цінності, інститути і практики, що є спільними для всіх [2]. Це не тільки обмежить зіткнення цивілізацій, але й зміцнить Цивілізацію як цивілізованість. «Зрозуміло, що модернізація та моральний розвиток людини, засновані на більш високому рівні освіти, інформованості, розуміння людського суспільства та його природного оточення призводять до постійного руху все до вищих і вищих ступенів Цивілізації. Або ж рівні Цивілізації можуть просто відображати фази еволюції цивілізацій. Коли вперше з'являються цивілізації, то їх народи звичай енергійні, динамічні, жорсткі, рухливі та схильні до експансії. Вони порівняно нецивілізовані. У міру своєї еволюції цивілізація стає більш «статичною» й удосконалює вміння та технічні прийоми, які роблять її більш цивілізованою. По мірі того як конкуренція серед елементів, що складають її, зменшується і виникає універсальна держава, цивілізація досягає свого найвищого рів-

ня розвитку Цивілізації, своєї «золотої доби», що супроводжується розквітом моралі, мистецтва, літератури, філософії, технології та максимумом військових, економічних і політичних можливостей. Коли вона починає занепадати як цивілізація, рівень цивілізованості також знижується, до тих пір, доки вона не зникає під стрімким натиском іншої наростаючої цивілізації з більш низькими рівнями цивілізованості» [4, с. 530-531].

Висновки і пропозиції. Майбутнє і світу, і Цивілізації залежить від розуміння і співпраці між політичними, духовними та інтелектуальними лідерами головних світових цивілізацій [7; 8]. Сьогодні зіткнення цивілізацій є найбільшою загрозою миру в усьому світі, і міжнародний порядок, заснований на цивілізаціях, є найнадійнішим заходом попередження світової війни. Цивілізаційна модель С. Хантингтона пропонує ще один можливий варіант геополітичного майбутнього світу. Дослідник підкреслює, що дуже небезпечно ігнорувати сам факт існування цивілізацій, притаманних їм культурних ідентичностей, систем цінностей, інтересів, уподобань. На людство очікує зростання конфліктів між різними типами культурних спільнот, яких необхідно запобігти, наскільки це можливо. Для цього потрібно сісти за стіл переговорів і визнати принцип «різні, але рівні». У поліцивілізаційному світі курс на мирне співіснування полягає у відмові від універсалізму, визнанні різноманітності та в активному пошуку спільних цінностей.

Список літератури:

1. Пять аксиом наступательного реализма. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://sputnikipogrom.com/politics/16265/offensive-realism/>
2. Салата Г.В. Людина як єдність природного і культурного в контексті трансформації сучасної освіти / Г.В. Салата // Молодий вчений. – № 10. (25). – 2015. – С. 223–226.
3. Фукуяма Ф. Конец истории и последний человек / Ф. Фукуяма. Пер с англ. М.Б. Левина. – М.: АСТ: АСТ МОСКВА: Полиграфиздат, 2010. – 588, [4] с.
4. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций / С. Хантингтон. – Пер. Т. Велимеева, Ю. Новикова. – М.: ООО «АСТ», 2003. – 603 с.
5. Danylova T. Overcoming the Cultural Differences: Parable as a Means of Intercultural Dialogue / T. Danylova // Антропологічні виміри філософських досліджень (Anthropological Measurements of Philosophical Research). – Вип. 3. – 2013. – С. 42-51.
6. Danylova T. Approaching the East: Briefly on Japanese Value Orientations / T. Danylova // Research Revolution: International Journal of Social Science & Management. – Vol. II. – Issue 8. – 2014. – P. 4-7.
7. Danylova T. Reorganization Asymmetry of Universal Information Centers in Ukraine: An Attempt at Civilizational Communication Analysis // T. Danylova, G. Salata // Research Revolution. International Journal of Social Science & Management. – Vol. IV. – Issue 10. – 2016. – P. 1-4
8. Salata G. Ecological Imperative in the Comtext of Sustainable Human Development / G. Salata // Уральский научный вестник. – Т. 1. – 2012. – С. 3-9.

Данилова Т.В.

Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины

СТОЛКНОВЕНИЕ ЦИВИЛИЗАЦИЙ, ИЛИ НЕСКОЛЬКО СЛОВ О ЦИВИЛИЗАЦИОННОЙ ПАРАДИГМЕ С. ХАНТИНГТОНА

Аннотация

Взаимное понимание, уважение и сотрудничество мировых политических, интеллектуальных, духовных лидеров может оказать огромное влияние на будущее как мира в целом, так и каждой отдельной цивилизации. Сегодня столкновение цивилизаций представляется одной из наибольших угроз существованию человечества. Таким образом, надежной мерой предупреждения мировой войны может быть миропорядок, базирующийся на цивилизациях. В статье предпринята попытка исследовать концепцию столкновения цивилизаций С. Хантингтона.

Ключевые слова: цивилизация, культура, конфликт, геополитика, государство.

Danylova T.V.

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

THE CLASH OF CIVILIZATIONS, OR SOME WORDS ON CIVILIZATIONAL PARADIGM OF S. HUNTINGTON

Summary

The future of the world and civilization depends on mutual understanding and cooperation between political, spiritual, and intellectual leaders of the world's major civilizations. Today, the clash of civilizations is the greatest threat to peace all over the world, thus, international order based on civilizations is the most reliable way of preventing the World War III. Huntington's civilizational model offers the different option for the geopolitical future of the world. The paper aims at exploring the concept of Huntington's clash of civilizations.

Keywords: civilization, culture, conflict, geopolitics, state.